

СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБСТАВИННИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИМУ ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОНЯТЬ «КОМПЛЕМЕНТ – ДЕТЕРМІНАНТ»

Стаття присвячена дослідженню та аналізу речень текстів офіційно-ділового стилю в українській лінгвістиці на сучасному етапі розвитку: параметри, семантика та функціонування обставинних детермінантів у структурі речень документів. Увага зосереджена на диференціації ключових понять: комплемент – детермінант.

Вивчення *обставинних детермінантів* в *офіційно-діловому* дискурсі, в структурі тексту документа, – це аналіз поширювачів, як структурно-змістових компонентів речення і тексту в цілому.

Оскільки питання розгляду поняття мовного *офіційно-ділового дискурсу* і *офіційно-ділового тексту* є дискусійним, вбачаємо за потрібне визначитися із розумінням проблеми в аспекті ділового стилю.

Феномен дискурсу порівняно із текстом (більшим ніж речення різностильовим мовленнєвим відрізком), його теоретичні та практичні проблеми перебувають в центрі уваги сучасної науки і лінгвістики зокрема.

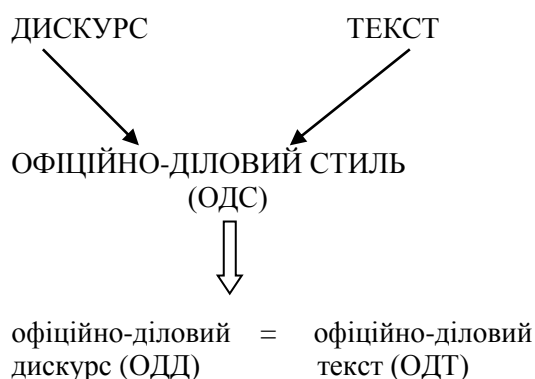
“...кожний текст передає відповідну інформацію, а мовні елементи – аналізовані утворення, що формують його, перебувають у залежності від загальної цільової установки тексту в процесі комунікації, вступають у складні системні відношення.” [5, 115].

Поняття мовного дискурсу (З. Харріс, О.С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова, В.Г. Борботько, А. Д. Белова, В. В. Красних, В. О. Звягінцев, К. Я. Кусько, Г.Г. Почепцов та ін.) являє собою єдність мовних (лінгвістичних, лінгвальних) і позамовних (екстралінгвістичних, екстралінгвальних, а саме: прагматичних, соціокультурних, психологічних) факторів при укладанні тексту, необхідних для його розуміння учасниками комунікативного процесу (адресантом – адресатом).

Соціальні зміни нашого життя призводять до появи нових дискурсів. Дискурс – складне комунікативне явище, що поєднує текст (письмовий або усний) та контекст, необхідний для розуміння тексту. Дискурс – ситуативне спілкування за допомогою тексту через інтенцію (бажання) адресанта передати потрібну інформацію адресатові.

Текст *офіційно-ділового стилю [ОДС]* (тексти службових/офіційних/ і особистих документів), так само як і публіцистичного, завжди має соціальне спрямування (соціальне забарвлення, соціальний аспект і т. ін.) – за винятком деяких особистих за походженням документів. Тому у цій статті ми використовуємо (вживаємо) поняття тексту документа і *офіційно-ділового дискурсу [ОДД]* як синонімічні. Отже, *офіційно-діловий текст [ОДТ]* є дискурсом (текст документа належить до категорії дискурсу).

[ОДТ][ОДД] розуміємо як такий, за допомогою якого здійснюється спілкування в офіційній та діловій сферах; передача спеціальної службової інформації з метою її сприйняття, аналізу (аналіз тексту – аналіз конкретних письмово/усно зафіксованих фрагментів дискурсу), збереження адресатом і використання на практиці у інформативній комунікативній інтенції через об’єктивну реальність:

Виходячи з того, що *ОДТ = ОДД* (як для писемного, так і для усного варіантів), виділяємо такі спільні для тотожних понять ознаки, як:

- соціальне спрямування;
- вплив екстралінгвальних чинників
- взаємодія з новими формами політичного, наукового, організаційного, технічного, національного розвитку суспільства, що впливає на комунікативно-інформаційний характер передачі змісту висловлювання;
- ситуативний аспект

Вивчення *ОД* в аспекті внутрішньо семантичної структури *ОДТ/ОДД* важливе для подальшого розвитку синтаксично-функціональної теорії і практики культури українського усного й писемного мовлення.

Одною з важливих і суперечливих проблем є питання розрізнення (диференціації) власне *обставин (обставинних комплементів) і обставинних детермінантів*.

У сфері побудови висловлювання недостатньо вивченим залишається питання другорядних членів речення, зокрема проблема регуляції їх відбору та кількості в окремому висловлюванні.

Другорядні члени, як правило, виступають не окремими словами, а словосполученнями, що є членами речення. При цьому їх семантика і синтаксичне оформлення мають характерні стильові особливості, що дає можливість уникати ускладнення висловлювання.

У багатьох працях визначається неграматичність та внутрішня розбіжність принципів виділення другорядних членів речення, в тому числі тих, які були виражені формами непрямих відмінків. Прагнення розмежувати всю різноманітність синтаксичних зв'язків слів за трьома рубриками другорядних членів речення (означення, додаток, *обставина*) поряд з відсутністю суворих критеріїв для такого розмежування призводить до коливань у класифікації, в результаті цього допускається подвійне тлумачення одного й того ж явища, або визначається наявність перехідних випадків, що роблять нечіткими самі основи систематизації. Найчастіше це виявляється при класифікації *обставин*.

Обставина – другорядний член речення, який відповідає на питання про спосіб, місце, час, мету, причини, умову та інші подібні характеристики дії або стану і відповідає на питання: як? яким чином? де? куди? звідки? чому? і т. ін.

Головна відмінність (за визначенням більшості дослідників-мовознавців) *детермінуючої обставини*, що надає реченню семантичної конкретності, від *обставини*, як другорядного члена речення (комплемента), полягає у тому, що вилучення першої не впливає на структурну неповноту висловлювання, не є обов'язковим елементом речення (*Президент виступив із офіційною заявою щодо внесення змін до законопроекту про посилення соціального захисту дітей з багатодітних родин. [протокол, повідомлення] Пор.: Після урядової наради президент виступив із офіційною заявою щодо внесення змін до законопроекту про посилення соціального захисту дітей з багатодітних родин.*)

П. Адамець (у своїй роботі “К вопросу о синтаксической парадигматике” // *Ceskoslovenska rusistika*. – 1966. - № 2. – Вып. XI. – С. 32-73) виділяє з приводу цього:

- комплемент – валентно пов'язана із предикатом прислівна другорядна обставина, яка є обов'язковою для речення

- *детермінант* – член речення з обставинним значенням, форма і семантика якого не пов'язана з дієсловами.

Слід зауважити, що будь-яка дія у реченні *офіційно-ділового* змісту має причинно-наслідковий характер. Навіть якщо *детермінант* побіжно розкриває додаткові характеристики причини дії, не можна, на наш погляд, остаточно виключати можливість його зв'язку з предикатом. У тексті документа будь-яке незначне уточнення може бути доволі суттєвим, тому межа між *обставинним детермінантом* і звичайною *обставиною* у деяких випадках може бути доволі символічною. В такому випадку, на нашу думку, потрібно не диференціювати, а ототожнювати поняття комплемента і *детермінанта* (на змістовому рівні).

Обставина (другорядний член речення)

I. Семантико-синтаксичний (формально-семантичний) аспект

поширювачі

ОД = *ОЖ*

детермінант (форма і семантика

облігаторний комплемент

не пов'язані з дієсловом /поширює все речення/, вступає в слабкий підрядний зв'язок з предикатом в останню чергу)

(прислівний зв'язок зумовлюється семантико-синтаксичною валентністю предиката; валентно пов'язаний із предикатом прислівний другорядний член речення)

Ступінь самостійності *ОД* зумовлений валентністю дієслів, що не стосується *ОД*. Така віддаленість від предиката призводить до поширення речення в цілому.

II. Формально-граматичний аспект

а) поширювачі

ОД = *ОК*

вільно вилучаються чи вводяться до структури речення (втрата семантичної конкретності) структурно обов'язковий (облігаторний) член речення

б) поширювачі

ОД = *ОК*

для *ОДТ(ОДД)* і речень *ОДС*

неприпустиме вільне вилучення: стає структурно обов'язковим членом речення залишається обов'язковим членом речення

Уподібнення відбувається лише на цьому етапі, а саме: *детермінант* стає обов'язковим членом речення, функціонально важливим, семантично-вагомим.

Відмінність між *комплементом* і *детермінантом* є очевидною, але у *ОДД(ОДТ)*, у реченнях *ОДС* (з огляду на формально-граматичний аспект) і *ОД* й *ОК* є однаково обов'язковими другорядними членами речення. Отже, у документах *ОД* і *ОК* є облігаторними і не можуть вільно вилучатися з речення (навіть при слабкому словосполучувальному об'єднанні з будь-яким елементом висловлювання).

Твердження вітчизняних і зарубіжних мовознавців про те, що *детермінанти*, як компоненти структури простого речення, мають нульовий ступінь залежності від дієслова і пов'язуються з реченням зв'язком вільного приєднувального характеру, на нашу думку, не можуть характеризувати поширювачі речень *ОДС*.

Оскільки *детермінанти* у реченнях *ОДД* є засобом синтаксичного вираження логічних категорій обставин і об'єктів, будь-яке уточнення (доповнення) змісту висловлюваного доволі суттєве (важливе). Тому вільне вилучення таких поширювачів може призвести до втрати необхідної інформації, що стане причиною виникнення неточностей у документі. Це суперечить основним вимогам складання текстів (речень) ділових паперів.

Комунікативне завдання – функціональна спрямованість речень *ОДС* – точна передача необхідної інформації адресантом адресатові. Елімінація (вилучення) *детермінанта*, як самостійного семантико-синтаксичного поширювача усього складу речення або його предикативного ядра, з речення *ОДС* призводить до втрати семантичної конкретності, породжує структурну неповноту висловлювання. Такі *детермінанти* можуть бути функціонально вкрай вагомими і семантично домінантними.

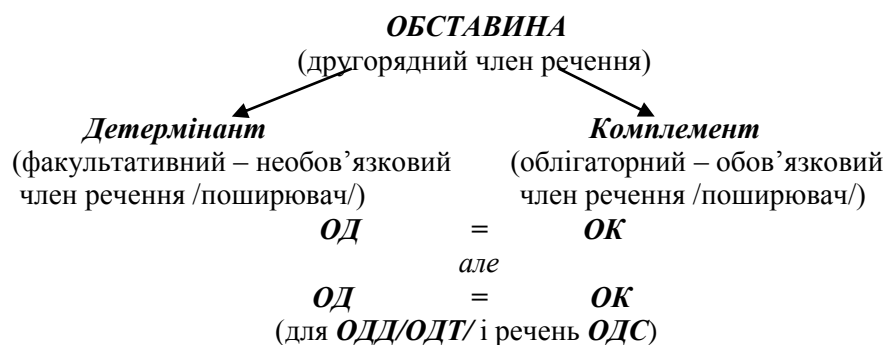
У *ОДД*, з огляду на формально-граматичну структуру речення, *обставинні поширювачі*, що не впливають на семантику дієслова, можна розглядати як *детермінанти* ($D = O$), а з позиції семантико-синтаксичного погляду їх не можна вільно вилучати з речення ($D = O$), на що вказують відповідна функціональна спрямованість, комунікативне завдання, семантико-синтаксична будова.

Детермінант – неприслівний поширювач цілого речення (незалежний від лексичного значення дієслів /зв'язок з дієсловом семантично не передбачений, а саме: змістова валентність дієслова не поширюється на семантику *ОД*/, слабо пов'язаний із предикатом, що робить *детермінант* залежним від усього складу речення), не вступає у словосполучувальні об'єднання з жодним елементом висловлювання (можливість переходу в підрядне речення, в окреме речення; утворення внаслідок редукції підрядної частини складнопідрядного речення тощо). Для мови ділових паперів не є характерним перетворення *ОД* в окреме просте чи складнопідрядне речення, редукція підрядної частини складнопідрядного речення (імпліцитна /згортальна/ предикація).

Детермінант (*обставинно-детермінуюча структура, конструкція, утворення, об'єднання, сполучення; обставинно-детермінуюча одиниця, сегмент*) може бути виражений

одним непоширеним словом-компонентом і поширеним. Поширеність *детермінанта* посилює його самостійність відносно всього речення. Вони можуть бути не пов'язані один з одним і стосуватися кожний окремо до речення в цілому або усе *детермінантне утворення* може стосуватися предикативного центру речення.

Обставина – валентно пов'язаний з предикатом прислівний другорядний член, який конструктивно є облігаторним (обов'язковим) для речення і вводиться до його складу за правилами сполучуваності слів, утворюючи словосполучення у внутрішній структурі речення – комплемент (напр.: *Незважаючи на заборону директора, присутні виступили на спільному засіданні керівників і співробітників підприємства /протокол/; Загальні збори працівників виробничого відділу відбудуться сьомого листопада об 11 годині всупереч власній забороні директора /оголошення, повідомлення про захід/*).

Таким чином, **ОК** і **ОД**, незважаючи на різний характер зв'язку (відношення) з предикатом (словосполучувальний – **ОК** чи вільно приєднувальний – **ОД**), є практично завжди обов'язковими компонентами структури речень **ОДД/ОДТ**. Відповідно до змістової сутності **ОДС** в ньому обов'язково чітко позначаються *місце, дата, час, причина, мета, умова, підстава...* поданої інформації. Тому, для точного фіксування часових, просторових, причинових та інших параметрів представленого повідомлення необхідно враховувати функціонально-комунікативну спрямованість використання і відбору **ОД** з різною семантикою в **ОДС**, враховуючи особливості введення **ОД** до **ОДТ**, а також частотність їх використання в **ОДД**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамец П. К вопросу о синтаксической парадигматике // Ceskoslovenska rusistica. – 1996. № 2. – Вып. XI. – С. 32-73.
2. Крылова О. А. Детерминанты в аспекте коммуникативного синтаксиса // Вопр. языкознания. – 1976. № 2, - С. 43 – 52.
3. Обстоятельственные детерминанты в системе членов предложения: монография / С. А. Алексанова. – Славянск-на-Кубани: ИЦ СГПИ, 2009. – 274. с.
4. Распопов И. П. О так называемых детерминирующих членах предложения // Вопр. языкознания. – 1972. № 6. С. 55– 61.
5. Руденко Л. М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти). – К.: Україна-Віта, 1996. – 213 с.
6. Серажим К. С. Еволюція понять «текст» і «дискурс» у сучасній лінгвістиці // Наукове видання: «Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства»: Зб. наук. праць. – Ужгород, 2001. – Вип. 3. – С. 198 – 203.
7. Шведова Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения // Вопр. языкознания. – 1964. - № 6. – С. 77 – 93.
8. Шведова Н. Ю. Существуют ли все-таки детерминанты как самостоятельные распространители предложения? // Вопр. языкознания. – 1968. - № 2. – С. 39 – 50.

Статья посвящена исследованию и анализу предложений текстов официально-делового стиля в украинской лингвистике на современном этапе развития: параметры, семантика и функционирование обстоятельственных детерминантов в структуре предложений документов.

Research and analysis of sentences of official-business style in Ukrainian Linguistics on the contemporary stage of development: parameters, semantics and functioning of adverbial determinants in the structure of documents sentences.